

ДО ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДІВ ПРОФЕСОРА АНДРІЯ ВВЕДЕНСЬКОГО

У статті йдеться про повоєнний педагогічний досвід професора Київського університету імені Тараса Шевченка Андрія Введенського, його студії й прикладні практики. Розкрито драматизм особи, вимушеної творити згідно з офіційною ідеологією, а не з власними переконаннями.

Ключові слова: історик, історіографія, педагогічні практики.

Останнім часом життя Андрія Олександровича Введенського потрапило в центр уваги дослідників [12–15, 26, 28–33]. Це пояснюється цікавістю до особи – випускника Петербурзького університету (1920 р.), учня С.Ф.Платонова та О.С.Лаппо-Данилевського, професора історичного факультету Київського університету (1938–1965), дослідника російської історії та спеціальних історичних дисциплін, педагога й учителя, організатора науки. Проте окремі аспекти творчості А.О.Введенського залишаються недостатньо дослідженими, що й спонукало до написання статті.

Маловідомою сторінкою біографії А.О.Введенського є повоєнна педагогічна практика історика, зокрема співпраця з провідною галузевою установою в сфері розроблення педагогічних технологій в освіті, організації навчального процесу, просвітництва й виховання – Українським науково-дослідним інститутом педагогіки (далі – УНДІП), куди життєва дорога привела професора в повоєнний час. Згідно з наказом міністра освіти УРСР Павла Григоровича Тичини від 01 липня 1946 р. Введенського було призначено завідувачем відділу методики викладання історії [1], до складу якого в 1946–1949 рр. входили авторитетні педагоги-практики й початківці “справи Песталоцці”: наукові співробітники М.М.Грищенко, Є.О.Пелехова, І.Л.Премислер, В.В.Руднев, І.М.Скрипкін, П.І.Уховська, В.Т.Чунтулов, Д.В.Шапіро та ін. [2].

Незважаючи на постійні кадрові зміни в інституті, очолюваного членом-кореспондентом Академії педагогічних наук РРФСР С.Х. Чавдаровим, склад відділу за Введенського практично залишався незмінним. Найактивнішими й найрезультативнішими виконавцями наукових тем структурного підрозділу, згідно зі звітно-обліковою документацією інституту досліджуваного проміжку часу, були М.М.Грищенко й І.М.Премислер, тоді як А.О.Введенський здебільшого виконував представницькі функції.

Із протоколів засідань вченої ради відділу методики викладання історії, планово-статистичної документації УНДІП дізнаємося про основні форми роботи та напрями діяльності А.О.Введенського й очолюваного ним колективу. Окрім суто наукових дослідів, проваджених у дусі експериментів, пов’язаних із поширенням марксистсько-ленінської педагогіки, спрямованої на прищеплення в учнівства, студентської молоді комуністичних переконань, відділ займався моніторингом якості історичних знань випускників загальноосвітніх шкіл і вищих навчальних закладів; підвищенням кваліфікації учителів середньої ланки і викладачів вишів; розробленням навчальних програм з історії і написанням підручників, посібників та методичних рекомендацій щодо опанування ними; підготовкою альбомів наочності, у т.ч. історичних карт різних періодів історії людства; рецензуванням праць із методики викладання історії та історичних студій; проведенням наукових тематичних семінарів, конференцій і нарад; консультуванням із питань викладання історії в школі, у т.ч. у вигляді виїзних сесій на базі навчальних установ; підготовкою наукових кадрів тощо [3].

Вивчаючи зайнятість Введенського в інститутських заходах, укажемо, що її пік припадає на 1947 р., коли професор брав активну участь у роботі вченої ради, наукових сесій інституту, опікувався проведенням методичних семінарів для учителів історії шкіл, виїздив у регіони Української РСР з метою вивчення стану викладання історії в

навчальних закладах, екзаменував майбутніх кандидатів наук, керував здобувачами наукових ступенів та ін. Саме в цей час історик неодноразово виступав у засобах масової інформації з критичними заувагами щодо низької якості історичних знань випускників загальноосвітніх середніх шкіл та студентів-випускників профільних факультетів університетів, майбутніх наукових кадрів [16, 19–22].

Згодом Андрій Олександрович поступово відходить від справ, а 1 вересня 1949 р. його було звільнено за власним бажанням. Наступником Введенського на посаді завідувача відділу став доктор історичних наук, професор В.О.Голобуцький [4].

Згідно зі схваленим і затвердженим вченою радою УНДП перспективним планом на 1946–1950 рр., основними науково-дослідними напрямками роботи відділу були такі: 1) історичні знання в початковій школі (зокрема, елементи історичних знань на уроках пояснювального читання; вивчення історії в IV класі; наочні посібники з викладання); 2) засвоєння історичних фактів і розуміння історичних законів (історичний факт і його пояснення; війни, воєнне мистецтво й особа полководця; питання економіки на уроках історії; питання культури на уроках історії); 3) історичні екскурсії рідним краєм; 4) наочні посібники для викладання історії (стародавньої, середніх віків, нової і новітньої історії Західної Європи, США, Союзу РСР та УРСР); 5) методика викладання конституцій СРСР і УРСР; 6) історичний словник для учнів школи [5].

Щоправда, в початковому варіанті плану відділу значився ще один блок тем, пов'язаний із вивченням історичної освіти в Російській імперії та Радянському Союзі. Проте історіографічний компонент не ввійшов в остаточну редакцію документа, оскільки виходив за межі прикладних інтересів методики викладання історії в загальноосвітній школі.

Із-поміж основних науково-дослідних тем, які займали увагу співробітників відділу, упродовж указанного проміжку часу значились проблеми історії Союзу РСР, а в його складі – УРСР, що мають яскраве ідеологічне забарвлення. Ідеться про вивчення подій 1917–1920-х рр. в Україні як віддзеркалення Жовтневої революції 1917 р., історію Української РСР постреволуційної доби (1917–1949), зокрема індустріалізацію та колективізацію на українських землях, боротьбу за завершення будівництва соціалізму, конституційне право, “сталінські” конституції СРСР та УРСР тощо [6]. Подібна тематика вказує на існування цілком природного зобов'язання державною установою, адресованого її працівникам, виконувати замовні, фінансовані державою теми. Це породжує напругу між власними науковими інтересами дослідників й приписами керівництва до виконання.

Студіювання пробних варіантів розв'язання дослідних тем відбито в протоколах засідань відділу та обговореннях здобутків на вченій раді інституту, що свідчить про наполегливе бажання спрямувати розроблення відділом питань у руслі “ідеологічної максими”. Це дозволило уникнути “безплідної” полеміки, позбавленої партійності. Яскравим ілюстративним матеріалом для оцінки діяльності А.О.Введенського як завідувача є протокол засідання вченої ради інституту від 30 грудня 1948 р., у порядку денному якого значився розгляд здобутків відділу. Незважаючи на оптимістичні перерахунки його досягнень керівником, зокрема щодо рецензування навчальних програм і рукописів наукових творів [6], підготовки екзаменаційних матеріалів для загальноосвітньої середньої школи, розроблення навчальних видань з історії, проведення продуктивних педагогічних семінарів, конференцій учителів шкіл, викладачів вишів, тематичних студіювань і оприлюднення їх результатів у фахових виданнях тощо [7], роботу відділу визнано незадовільною.

Констатація толерантних зауважень помережена різкою безапеляційною критикою, з характерними закидами від рядових членів вченої ради про відсутність позитивної динаміки реалізації дослідних тем (О.М.Астряб), недостатність прикладних обґрунтувань у дослідженнях педагогіки (Т.Ю.Горбунцова), нескоординований підхід

керівника до організації діяльності відділу, незадовільне планування його роботи і вкрай неуспішне виконання планових досліджень, що тягне за собою “судову відповідальність” (М.Б.Гельфанд), а також голови колегіального органу – С.Х.Чавдарова про те, що успіхи відділу повністю не влаштовують інститут тощо [8].

Спорадичні виступи членів самого відділу (А.О.Введенський, І.М.Премислер, І.М.Скрипкін та ін.) із поясненнями об’єктивних труднощів, а також солідарних із ними колег (В.І.Масальський), котрі визнали позитивний досвід функціонування осередку, не знайшли схвалення і розуміння [8]. Підсумком вивчення діяльності відділу Введенського стала резолюція вченої ради, яка визнала незадовільною роботу інститутського підрозділу й ухвалила ліквідувати заборгованість із виконання науково-дослідних тем у найкоротший термін [8]. Проте, окрім усього очевидного, це означало кінець кар’єри А.О.Введенського як керівника відділу. Зауважмо на часі нищівної критики діяльності Введенського. Це були роки розквіту сумного ідеологічного явища – ждановщини, супроводжуваного репресіями, спрямованих проти інакомислення, або “колишніх” неблагонадійних. Оскільки ім’я Введенського заплямовано ленінградською “академічною справою” [30], то цілком зрозуміло, чому так критикувалось навіть те, що заслуговувало позитивної оцінки.

Заради справедливості, погодьмося з твердженням про досить посередні досягнення відділу методики викладання історії УНДП у другій половині 1940-х рр., що зумовлено об’єктивними і суб’єктивними чинниками. Із-поміж об’єктивних факторів укажемо на недостатність фінансування провадження наукових тем, їх заангажованість, умотивовану політичним замовленням, відсутність належної підготовки фахівців, а суб’єктивних – зайнятість більшості членів відділу методики викладання історії, у т.ч. і Введенського, за основним місцем роботи, які продукували проблему часу для реалізації планованих установою й затверджених на рівні АПН УРСР розвідок.

Оцінюючи діяльність кожного члена відділу, варто зазначити, що для більшості студійована педагогічна проблематика була віддаленою або ледь дотичною до наукових інтересів, а її глибоке, належне розроблення потребувало спеціальних знань, досвіду роботи в загальноосвітній школі тощо. Заміна керівника відділу в 1949 р. не вирішила його проблем. Пройде небагато часу і на одному із засідань вченої ради інституту буде визнано, що В.О.Голобуцький так само немає належного досвіду, а відтак не може зрозуміти специфіку педагогічної справи в навчальному закладі [9].

Попри неоднозначне ставлення до цієї сторінки біографії А.О.Введенського укажемо на безперечний факт – долучення професора до формування історичних знань молоді, спрямованого засвоєння нею досвіду попередників, виховання людини “гідної радянського суспільства”. Боротьба проти “буржуазного націоналізму і безбатченкового космополітизму” [10] проголошувалась головним вектором діяльності відділу, що підкреслювало не тільки офіційні установки керівництва інституту чи Академії педагогічних наук УРСР, але й ідеологічні орієнтири А.О.Введенського, як радянського російського історика, свідомість якого зазнала потужних трансформацій заради фізичного виживання в умовах тоталітарного режиму, масових репресій колег та бажання відбутись у кар’єрному сенсі.

Перебуваючи на посаді керівника відділу, Андрій Олександрович особливо опікувався історичними знаннями тих випускників шкіл, які обирали фахом у подальшому історичну спеціальність [11]. Їх низький рівень, формальне ставлення учителів до провадженої ними високої місії непокоїв Введенського. Відшукуючи цьому пояснення, професор указував на відсутність належного навчально-методичного забезпечення і тих, хто міг би навчати майбутніх студентів-істориків, а ще – “ми боїмось праці над програмами, ждемо установок від вищих органів, працюємо не в дусі творчого марксизму, хоч іменуємо себе ленінцями” [11]. Уболівання за якість підготовки тих, хто перебував в аудиторії за партою та кафедрою, підкреслює важливу рису А.О.Ве-

денського – свідоме ставлення до місії педагога-наставника, поширювача історичних знань.

Очолюючи упродовж 1930–1940-х рр. кафедру історії Росії (згодом історії СРСР), перебуваючи на посаді професора історії кафедри архівознавства у вищій школі (1950–1960 рр.), співпрацюючи з відділом методики викладання історії Українського науково-дослідного інституту педагогіки, А.О.Введенський брав участь у розробленні навчальних планів, програм курсів із загальної та регіональної вітчизняної історії, спеціальних історичних дисциплін та спецкурсів, зокрема “Історії архівів та архівної справи в Західній Європі та Америці”, “Дипломатики”, “Метрології”, “Хронології”, “Дореволюційних діловодства та документації”, “Історії й сучасної організації архівної справи в СРСР” [12, с.87–93]. Відтак творчий доробок професора у зазначений період збагатився низкою навчально-методичних видань та окремих публікацій апробативного науково-педагогічного змісту.

З-поміж них назвемо навчальне видання А.О.Введенського – методичний збірник “Історія в школі”, який містить статті у виконанні наукових співробітників та аспірантів Українського науково-дослідного інституту педагогіки, педагогів-практиків, зокрема О.Михайлова (“Виховання радянського патріотизму у викладанні історії в школі”), І.Скрипкіна (“Вивчення біографій В.І.Леніна і Й.В.Сталіна з учнями в школі”), Р.Лібєрса (“Використання творів класиків марксизму-ленінізму на уроках історії”), А.Ленденської (“Письмові роботи з історії у 8–10 класах середньої школи”) та Є.Пелехової (“З досвіду роботи товариства “Юний історик” 25-ї школи м. Києва”), що відзначаються високою залежністю від ідеології керівної партії. Насиченість передмови до першого випуску планованого продовжуваного видання рішеннями “партії і уряду про викладання громадянської історії в школі, постановами Центрального комітету ВКП(б) і ЦК КП(б)У з ідеологічних питань” [27, с.3], підкреслено шанобливе ставлення до “більшовицької партійної принципиальності”, “почуття радянської національної гордості”, “героїчної історії рідної більшовицької партії, <...> життя і революційної діяльності геніальних вождів Леніна і Сталіна” – основні риси вступної частини книги, призначеної для “глибокого вивчення геніальних творів Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна, “Короткого курсу історії ВКП(б)”, систематичного підвищення знань з історії” [там само].

Зважаючи на відому життєву позицію переслідуваного в 1930 р. історика, стає очевидним невласиве для нього поклоніння радянським офіційним постулатам історичної науки й наслідування дозволених наукових ідей. У різних варіантах подібні ідеологеми неодноразово оприсутнюються в основному тексті збірника, що фактично суперечило інтелектуальній й моральній висоті професора та відповідало тодішньому розумінню значення викладання гуманітарних дисциплін у шкільній освіті заради боротьби за більшовицьку партійність [27, с. 3–4]. Інакше кажучи, йдеться про характерну навчально-методичну літературу кінця 1940-х рр., зубожіння змістової частини якої компенсувалось за рахунок надмірного захоплення імплантованою тотально в історичну науку марксистською методологією. Безперечно, інші часи диктували украй заполітизовані вимоги до навчальної літератури, що в загальному й доводить окремих випадок.

Упродовж 1950–1960-х рр. А.О.Введенський неодноразово звертатиметься до теми викладання історії у вищій та середній школі, ставши упорядником рекомендацій щодо проведення лекційних, семінарських, практичних (лабораторних) та інших видів аудиторних занять [19, 23, 24]. Сутність методичних настанов професора зводиться до визнання особливої ролі гуманітарних дисциплін, зокрема історії, в ідейно-патріотичному вихованні молоді, самостійне здобування знань якої відбувається винятково на прогресивних марксистсько-ленінських методологічних засадах.

Подібного змісту є й методичний збірник “Предмет, метод, завдання історичної науки” (1962), написаний у співавторстві з Л.Г.Мельником, складовими якого є розділи “Предмет історичної науки”, “Метод історичної науки” (підрозділи “Історичний

матеріалізм – теоретична і методологічна основа науки історії”, “Партійність в історичній науці”, “Критика сучасної буржуазної методології історії”) та “Завдання науки історії” [25]. Досить очікувано виглядають зауваги про “вищий рівень розвитку нашої історичної науки порівняно з буржуазною історіографією”, що аргументується умовами розвитку радянської науки в соціалістичному суспільстві, яке “незрівнянно більше, порівняно з капіталістичним, сприяє піднесенню і розквіту суспільних наук, зокрема, науки історії” [25, с.3]. Адресуючи посібник у першу чергу студентам-заочникам, А.О.Введенський і Л.Г.Мельник переслідують мету подати “єдине, цільне поняття про історію, її предмет, методи і завдання” [там само], що пояснює структуру видання.

Ставлячись до історії як науки, що за допомогою достовірних джерел у хронологічній послідовності вивчає “історичний поступальний процес розвитку людського суспільства у всій його конкретності і різноманітності на основі загальних об’єктивних законів історичного матеріалізму”, і заперечуючи західноєвропейські (зокрема, школи “Анналів”) та дореволюційні російські методології ведення історичного дослідження, автори пропагують матеріалістичне розуміння історії, засноване на марксизмі [25, с.8]. Саме тому на сторінках посібника чільне місце займають роз’яснення сутності класової боротьби як рушійної сили прогресу; доведення справедливості формаційного підходу як основного шляху еволюції суспільства й держави; роздуми про роль особи і народу в історії, об’єктивну істину і можливості пізнання, а фаворитами цитування при цьому є твори К.Маркса, Ф.Енгельса та В.І.Леніна.

Цікавими й раціонально виваженими є історіографічні зауваги А.О.Введенського та Л.Г.Мельника про укорінення марксизму в радянській історичній науці та об’єктивно сильні й слабкі сторони будь-якої методології тощо. Попри сильну заангажованість, вмотивовану відкритим виступом проти т.зв. антирадянщини в науці, “фальсифікувань в історії”, відмовити авторам посібника в доступному викладі основ матеріалістичного розуміння історії не можна. Безперечно, такого зразка видання відіграли важливу роль у зміцненні позицій марксизму як наукового та суспільного світогляду студентів-істориків.

Утім найвідомішими навчальними проектами Андрія Олександровича указанного проміжку часу стали не ідеологічно заангажовані посібники, а максимально з можливого віддалені від офіційної науки колективний та одноосібний посібники 1963 р. – “Допоміжні історичні дисципліни: короткий курс” і “Лекції по документальному источниковедению истории СССР (дипломатика)” [18; 22]. Науково-педагогічний досвід, сформований під впливом особистих учнівських і студентських вражень, багаторічного викладання у вишівських стінах, значною мірою детермінованого ідеологічними умовностями та дослідними студіями, трансформувався в малий і великий наратив про дипломатику та хронологію.

Якщо “Лекції по документальному источниковедению истории СССР (дипломатика)” сприймаються компендіумом опублікованих у 1920–1950-х рр. та пізніше доповнених і перероблених автором розвідок (виняток складають хіба-що перша й остання лекції посібника, які за змістом дещо дублюють відповідний розділ видання “Допоміжні історичні дисципліни” та більш ранню публікацію в “Вопросах архивоведения” – “Вспомогательные исторические науки в работе архивистов” [17]), то розділи в “Допоміжних історичних дисциплінах” – стислими довідками про об’єктно-предметну сферу, спеціальну термінологію, методи й методологію, історіографічну, джерельну бази галузей історичних знань, міждисциплінарні зв’язки. Прагнучи допомогти дипломатиці розвиватися як царині наукового пошуку й навчальній дисципліні, А.О.Введенський “вписує” відмінності власного бачення змісту науки в дисциплінарну ідентичність. Присвячені дипломатиці шпальти в обох виданнях відчутно перегукуються, а відмінності між ним зводяться до різної міри узагальнень і конкретизації знань. Щодо невеличкого розділу “Хронологія” в “Допоміжних історичних дисциплінах”, то його зміст

сприймається віддзеркаленням основних галузевих положень у стислій формі. Через відсутність обов'язкових елементів, властивих для навчального видання, наприклад, питань для самоконтролю чи завдань для самостійної роботи, назвати їх такими можна лише умовно. Проте наявність в обох випадках грифу допуску міністерством вищої та середньої спеціальної освіти УРСР для студентів історичних факультетів університетів і педагогічних інститутів підтверджують їх статус.

Структура представлення у згаданому навчальному посібнику [18] документального джерелознавства (дипломатики) як науки не відповідає усталеним, класичним канонам, навіть, незважаючи на жанр навчального видання – *курс лекцій*. “Предмет, метод і коротка історія дипломатики”, “Зародження і розвиток документознавства в Росії в XV–XVIII ст.”, “Дипломатика в працях харківського професора К.Пауловича”, “Питання дипломатики в працях В.О.Ключевського”, “Фальсифікація документів в Російській державі в XVI–XVII ст.”, “Підробка і фальшування історичних документів в Україні і в Білорусі в XVI–XIX ст.”, “Підробка і фальшування історичних документів в Грузії”, “Завдання і шляхи розвитку радянської дипломатики і інших допоміжних історичних дисциплін” – так виглядає тематика лекцій, поданих у посібнику.

Підсумовуючи повесні навчально-педагогічні здобутки А.О.Введенського, відзначимо постійний інтерес професора до методичного забезпечення викладання історії в середній та вищій школі, активну участь у розробленні й експертизуванні навчальних планів і програм, в підготовці та атестації науково-педагогічних кадрів на рівні кафедр, науково-методичної, вченої рад, науково-методичного кабінету заочної освіти Київського університету, відділу методики викладання історії та колегіальних органів Українського науково-дослідного інституту педагогіки тощо.

Найбільшим педагогічним досягненням Андрія Олександровича, крім яскравих колоритних лекцій і семінарів в університетській аудиторії, стали представлені нами навчальні посібники. Між першими, датованими початком ХХ ст., і пізнішими зразками навчально-методичної літератури криється величезна якісна відмінність, що пояснюється не тільки істотною різницею між суспільно-політичними умовами побутування історичної та педагогічної наук, але й метаморфозами наукового світогляду вченого. Невільність історика радянської доби від офіційної політики керівної партії і неможливість дотримуватися методологічного плюралізму викликали зубожіння форми і змісту досліджуваних видань. Проте їх наявність у творчому доробку Введенського додатково засвідчує винятково сумлінне ставлення професора до педагогічної справи. Студювання педагогічних дослідів А.О.Введенського є необхідною умовою створення повного історіографічного образу дослідника і викладача радянської епохи.

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 5127, оп. 1, спр. 35, арк. 30.
2. ЦДАВО України, ф. 5127, оп. 1, спр. 47, арк. 47; спр. 62, арк. 40.
3. Там само, спр. 82, арк. 15; спр. 47, арк. 10, 14, 21, 157, 162; спр. 62, арк. 17, 34, 46, 119, 150; спр. 74, арк. 6, 15–16, 21.
4. Там само, спр. 82, арк. 30; спр. 102, арк. 25.
5. Там само, спр. 40, арк. 7.
6. Там само, спр. 64, арк. 33–34.
7. Там само, спр. 106, 260 арк.; спр. 54, 5 арк.; спр. 53, 32 арк.; спр. 80, 41 арк.; спр. 33, 164 арк.
8. Там само, спр. 66, арк. 213–215.
9. Там само, спр. 102, арк. 25.
10. Там само, спр. 83, арк. 12.
11. Там само, спр. 51, арк. 8.
12. Войцехівська І. Н. Андрій Введенський : монографія / І. Н. Войцехівська, В. В. Бездрабко, І. В. Верба. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2013. – 176 с.
13. Баженова Ю. Г. Життя і наукова діяльність А. О. Введенського / Ю. Г. Баженова // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Історія. – 2005. – Вип. 81. – С. 69–71.
14. Бездрабко В. В. Історіографічні ескізи з документознавства, або Персональний текст про персональні тексти / В. В. Бездрабко. – К. : Четверта хвиля, 2010. – С. 83–104.

15. Бездрабко В. В. Наукова творчість А. О. Введенського : історіографічний вимір / В. В. Бездрабко // Історіографічні дослідження в Україні. – 2008. – Вип. 19. – С. 283–314.
16. Введенский А. А. Анализ знаний учащихся по истории на экзаменах на аттестат зрелости / А. А. Введенский // Сталинское племя. – 1948. – 14 июля.
17. Введенский А. А. Вспомогательные исторические науки в работе архивистов / А. А. Введенский // Вопросы архивоведения. – 1962. – № 2. – С. 28–31.
18. Введенский А. А. Лекции по документальному источниковедению истории СССР (дипломатика) / А. А. Введенский. – К. : Изд-во КГУ, 1963. – 220 с.
19. Введенский А. О. Повышение идейного уровня преподавания истории в школе / А. А. Введенский // Сталинское племя. – 1950. – 5 мая.
20. Введенський А. О. Чи не час суворіше приймати іспити з кандидатського мінімуму (порядок обговорення) / А. О. Введенський // За радянські кадри. – 1946. – 20 листоп.
21. Введенский А. А. В борьбе за высокую идейность / А. А. Введенский // Сталинское племя. – 1948. – 10 июля.
22. Введенський А. Допоміжні історичні дисципліни / А. Введенський, В. Дядиченко, В. Стрельський. – К. : Рад. школа, 1963. – 208 с.
23. Введенський А. О. До питання про методику проведення семінарських, лабораторних занять / А. О. Введенський // Праці і матеріали наук.-метод. ради Київського університету. – К., 1957. – Вип. III–IV. – С. 103–107.
24. Введенський А. О. До питання про методику читання лекцій / А. О. Введенський // Праці і матеріали наук.-метод. ради Київського університету. – К., 1957. – Вип. III–IV. – С. 27–29.
25. Введенський А. О. Предмет, метод, завдання історичної науки / А. О. Введенський, Л. Г. Мельник. – К. : Вид-во КДУ, 1962. – 58 с.
26. Войцехівська І. Введенський Андрій Олександрович / Ірина Войцехівська // Українські архівісти (XIX–XX ст.) : біобібліогр. довідник / Держкомархів України. УНДІАСД ; упоряд.: І. Б. Матяш (кер.), С. Л. Зворський, Л. Ф. Приходько та ін. – К., 2007. – С. 98–99.
27. Історія в школі / за заг. ред. А. О. Введенського. – К. : Радянська школа, 1949. – Вип. I.
28. Перевалов В. А. Историк А. А. Введенский в Уральском университете / В. А. Перевалов // Вестник Уральского государственного университета. – 2000. – № 16. – С. 135–139.
29. Перевалов В. А. Историк и педагог А.А. Введенский : к 110-летию со дня рождения / В. А. Перевалов // Четвертые Татищевские чтения. – Екатеринбург, 2002. – С. 116–121.
30. Перченко Ф. Ф. “Дело Академии наук” и “великий перелом” в советской науке / Ф. Ф. Перченко // Трагические судьбы: репрессированные учёные Академии наук СССР. – М. : Наука, 1995. – С. 201–235.
31. Писаренко, Э. Е. Генеалогия дома Строгановых в научном наследии А. А. Введенского / Э. Е. Писаренко // Генеалогия: источники, проблемы, методы исследования. – М., 1989. – С. 133–136.
32. Стрельський Г. В. Введенський Андрій Олександрович / Г. В. Стрельський // Історичний факультет Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка: минуле і сьогодення (1834–2004 рр.). – К. : Прайм-М, 2004. – С. 168.
33. Уральский государственный университет в биографиях. – Екатеринбург, 1995. – С. 217–218.

В статтє говоритя о послевоенном педагогическом опыте профессора Киевского университета имени Тараса Шевченко Андрея Введенского, его студии и прикладные практики. Раскрыто драматизм личности, вынужденной творить согласно официальной идеологии, а не с собственными убеждениями.

Ключевые слова: историк, историография, педагогические практики.

The article deals with the post-war teaching experience Professor of Kyiv Taras Shevchenko Andrey Vvedensky, his studies and applied practices. Reveals the drama of a person forced to do according to the official ideology, and not with their own convictions.

Keywords: historian, historians, pedagogical practice.